

Proč jsme bohatí a jiní chudí?

Daron Acemoglu je dominantní postavou současné ekonomie. Byl jedním z hrstky ekonomů, u kterých se všeobecně očekávalo, že **Nobelova cena je jen otázkou času**, pouze nebylo jisté, kdy přesně toto prestižní ocenění přijde. A tento moment nastal právě letos. Nobelovu cenu rovným dílem sdílí se Simonem Johnsonem a Jamesem A. Robinsonem, s nimiž napsal většinu svých průlomových prací.

MAREK HUDÍK
ekonom

Proč jsou některé státy bohaté, zatímco jiné se potýkají s chudobou? Tato otázka zaměstnává ekonomy přinejmenším od dob Adama Smitha. Sám zakladatel moderní ekonomie Smith viděl hlavní zdroj bohatství v dělbě práce, která umožňuje specializaci a zvyšuje produktivitu. Aby ovšem k dělbě práce mohlo docházet, musí existovat dostatečně velký trh, který zajistí poptávku po specializovaných produktech a službách. Jakkoli Smithovo vysvětlení zůstává dodnes relevantní, nechává řadu otázek nezodpovězených: jeho teorie kupříkladu nedokáže uspokojivě vysvětlit, proč řada míst s vysokou hustotou osídlení nepatří nutně k nejbohatším.

Autoritářské režimy se obávají institucionálních reforem, protože ty by mohly oslabit jejich moc a vliv, byť by vedly ke kýženému ekonomickému růstu.

Od Smithových dob ekonomové identifikovali i další mechanismy, které vedou k růstu bohatství a prosperity. Robert Solow, laureát Nobelovy ceny za rok 1987, významně přispěl k porozumění ekonomického růstu prostřednictvím teorie, která zdůrazňuje roli technologického pokroku. Paul Romer, oceněný Nobelovou cenou v roce 2018, tuto myšlenku dále rozvinul a objasnil, odkud technologická změna pramení. Romerova teorie zdůrazňuje, že technologický pokrok není jen náhodným výsledkem vnějších faktorů, ale může být systematicky ovlivňován prostřednictvím investic do výzkumu a vývoje, vzdělání a lidského kapitálu. Ani tyto teorie však nejsou zcela uspokojivé. Nevysvětlují totiž, proč v některých zemích jsou lidé ochotni investovat do vzdělávání a výzkumu, zatímco v jiných nikoli.

Klíč k dlouhodobé prosperitě

Letošní laureáti Nobelovy ceny poukazují, že existující teorie sice identifikují důležité mechanismy ovlivňující růst, často však přehlížejí fundamentální faktor vedoucí k prosperitě. Tímto faktorem jsou podle nich politická a ekonomická pravidla, která v ekonomickém žargonu označujeme jako instituce. Politické instituce zahrnují formy vládnutí, ústavní pořádky či právní systémy; mezi ekonomické instituce patří vlastnická práva, tržní regulace či firemní struktury. Instituce mohou být formální (jako třeba ústavy a zákony), ale i neformální, kam patří společenské normy a tradice. Instituce hrají klíčovou roli v určování toho, zda bude země prosperovat. Právě ony mohou vysvětlit, proč bylo západní Německo bohatší než východní, ačkoli obě země měly podobné přírodní podmínky a sdílely stejnou kulturu.

Proč jsou instituce tak důležité? Instituce vytvářejí pobídky, v rámci kterých se lidé rozhodují. Pokud jsou například dobře vymezena a chráněna vlastnická

Nobelova cena za ekonomii za rok 2024

byla udělena za výzkum ekonomické nerovnosti mezi státy a příčin jejího dlouhodobého přetrvávání

Simon Johnson
(* 1963, V. Británie)
Massachusettský technologický institut (MIT)

Daron Acemoglu
(* 1967, Turecko)
Massachusettský technologický institut (MIT)

James A. Robinson
(* 1960, V. Británie)
Čicagská univerzita

práva, lidé mají motivaci vytvářet bohatství. Je totiž velká šance, že jim zůstane většina plodů jejich aktivit. Samozřejmě k tomu, aby si státy mohly udržet ekonomické instituce vedoucí k prosperitě, potřebují vhodné politické instituce. Autoritářské režimy nemají motivaci kvalitní instituce zavádět, a to ani když vědí, že by vedly k většímu bohatství pro všechny.

Jak ukazují Acemoglu a Robinson, autoritářské režimy se obávají institucionálních reforem, protože ty by mohly oslabit jejich moc a vliv. Ačkoli by takové reformy vedly k ekonomickému růstu, vládcí si nemohou být jisti, že by poté, co se vzdají části své moci, získali dostatečnou kompenzaci. Nemožnost zajistit takovou kompenzaci vytváří situaci, ve které se autoritářské režimy brání institucionálním změnám a udržují status quo, čímž brzdí rozvoj a prosperitu.

Úzký koridor osudu

Jaké instituce vlastně podle letošních laureátů vedou k prosperitě? O této otázce Acemoglu s Robinsonem obsáhle pojednávají v bestselleru *Proč národy selhávají: Původ moci, prosperity a chudoby*. Rozlišují zde mezi inkluzivními a extraktivními institucemi.

Inkluzivní instituce umožňují účast společnosti na tvorbě a užívání bohatství a politických procesech. Pro tyto instituce je charakteristický určitý stupeň centralizace spojený s možností širokých vrstev podílet se na politickém a ekonomickém rozhodování. Acemoglu a Robinson argumentují, že to byly právě inkluzivní instituce, které v posledních dvou stoletích přispěly k ekonomickému růstu.

Pro extraktivní instituce je naopak charakteristická koncentrace moci v rukou úzké elity. Tyto instituce umožňují jedné skupině lidí přerozdělovat bohatství od ostatních ve svůj prospěch. Konkrétními příklady jsou struktury v otrokářských, feudálních či socialistických systémech. Extraktivní instituce ale nutně neznamenají mocnou vládu: zahrnují jak autoritář-

Bývalé kolonie, které byly bohaté před 500 lety, jako jsou Mexiko či Bolívie, jsou nyní relativně chudé. Naopak bývalé chudé kolonie jako USA dnes patří k nejbohatším.

ské režimy, tak tradiční společnosti, kde společenské normy znemožňují růst prosperity a konzervují chudobu. Acemoglu a Robinson zdůrazňují, že stát musí být natolik silný, aby garantoval právní prostředí, ale nesmí být příliš silný, aby se nestal státem vykořisťovatelským.

V další své knize *Úzký koridor: Státy, společnosti a osud svobody* Acemoglu s Robinsonem zkoumají, jak silný stát je slučitelný s prosperitou. Pozorují, že moc státu v západních zemích ve dvacátém století rostla, aniž by vznikly autoritářské režimy. Důvodem podle nich je,

že s mocí vlády se zároveň zvyšovala i role občanské společnosti, která může mocenské tendence státu vyvažovat. Pokud má stát příliš navrch, může vzniknout autoritářský režim, který motory růstu ve společnosti podvazuje. Pokud má ale navrch občanská společnost, může to podle Acemoglu a Robinsona vést k oslabení role státu. Lokální elity pak mohou posílit svou moc na úkor zbytku společnosti. Země budou prosperovat, pokud se nachází v „úzkém koridoru“, ve kterém je moc státu a občanské společnosti v rovnováze.

Dědictví kolonialismu

Mezi neznámější a nevlivnější díla oceněné trojice ekonomů patří články týkající se dlouhodobého vlivu historických událostí na současnou prosperitu. Jeden z jejich článků ukazuje, že bývalé kolonie, které byly bohaté před pěti sty lety, jako jsou Mexiko či Bolívie, jsou nyní relativně chudé – a naopak, bývalé kolonie, které bývaly chudé, jako jsou Spojené státy nebo Kanada, dnes patří k nejbohatším zemím světa.

Důvodem tohoto jevu jsou odlišné strategie evropských kolonizátorů vůči kolonizovaným zemím. V bohatých koloniích Evropané zavedli extraktivní instituce, které měly za cíl těžit z místního bohatství a sloužit zájmům koloniálních mocností, což postupně vedlo k chudobě a ekonomickému úpadku těchto zemí. Naproti tomu v chudších koloniích, kde neexistovala taková přirozená bohatství, Evropané zavedli inkluzivní instituce podporující vlastnická práva, podnikání a participaci široké části populace na eko-

nomické aktivitě. Tyto inkluzivní instituce postupně vedly k růstu a prosperitě. Tento jev je známý pod názvem „zvrát osudu“ (reversal of fortune), kdy se historicky chudé země staly bohatými a naopak.

V jiném významném článku autoři zase ukazují, že zavedení inkluzivních nebo extraktivních institucí v koloniích záviselo na podmínkách přivítivosti k životu pro evropské kolonisty. Tuto přivítivost měřili prostřednictvím mortality evropských usedlíků. V oblastech, kde byla mortalita vysoká kvůli nepříznivým podmínkám, například vinou tropických nemocí, Evropané zavedli extraktivní instituce, které měly za cíl přeměrovat ekonomické zdroje do Evropy, místo aby podporovaly místní rozvoj.

Pro ekonomu Darona Acemoglu rozhodně nemusí jít o Nobelovu cenu poslední. Je totiž nesmírně produktivní i v různých dalších odvětvích ekonomie.

Naopak v oblastech, kde byla mortalita evropských usedlíků nízká, kupříkladu v Severní Americe nebo Austrálii, kolonisté zavedli inkluzivní instituce, jež si přinesli ze svých domovských zemí. Výsledkem tohoto rozdílného institucionálního vývoje dnes je, že bývalé kolonie, kde kdysi kolonisté umírali ve vysokém počtu, dnes patří k nejchudším zemím. A naopak tam, kde byly podmínky pro kolonisty příznivější, vznikly inkluzivní instituce vedoucí k vyšší míře prosperity.

Tento mechanismus vysvětluje, proč jsou některé země bohaté a jiné se stále potýkají s chudobou, a to i stovky let po skončení koloniální éry.

Technologie a sdílená prosperita

Acemoglu, Johnson a Robinson nejsou první ekonomové, kteří se zabývali vlivem institucí na ekonomický rozvoj. Průkopníkem v této oblasti byl již Douglass North, který spolu s Robertem Fogelem získal Nobelovu cenu v roce 1993. North se zaměřil na to, jak instituce utvářejí ekonomické chování a dlouhodobě ovlivňují hospodářský růst. Letošní laureáti na jeho práci navázali, přičemž dokázali přinést nové teoretické i empirické nástroje, které umožňují zkoumat instituce a jejich vliv na rozvoj ještě detailněji. A díky těmto nástrojům tak lépe chápeme, jak politické, sociální a ekonomické síly vzájemně interagují a formují nejen ekonomiku, ale i celou společnost. Práce letošních laureátů poskytuje nejen teoretický rámec, ale také praktické návody pro tvorbu politik. V době turbulentních společenských a technologických změn si proto lze jen obtížně představit lepší laureáty.

Na závěr ještě dodejme, že pro Darona Acemoglu rozhodně nemusí jít o Nobelovu cenu poslední. Nejenže patří mezi tři nejcitovanější žijící ekonomy, ale také je nesmírně produktivní v různých dalších odvětvích ekonomie. Vedle své průkopnické práce v oblasti institucí je jeho dalším velkým tématem výzkum vlivu technologie na společenskou blahobyt a zkoumá otázku, jak přetavit technologický pokrok ve sdílenou prosperitu.

Ve své nejnovější knize *Moc a pokrok: Naš tisíciletý boj o technologii a prosperitu*, kterou napsal se Simonem Johnsonem, ukazuje, že přínosy z technologického pokroku nepřicházejí automaticky. Podobně jako jeho práce v oblasti institucí klade i tato kniha důraz na roli občanské společnosti. Podle autorů se dnes máme lépe než naši předkové díky tomu, že se lidé organizovali a vytvořili tlak na elity, aby prosadili rovnější rozdělení výnosů z technologického pokroku. Nechme se překvapit, zda Acemoglu bude prvním ekonomem, který bude Nobelovou cenou oceněn dvakrát.

Autor působí na Katedře manažerské ekonomie Fakulty podnikohospodářské VŠE. Zabývá se institucionální ekonomikou, teorií her a metodologií vědy.